

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора фармацевтичних наук, професора
Слабого Михайла Васильовича
на дисертаційну роботу Заремби Наталії Ігорівни
«Соціально-фармацевтичне обґрунтування
моделі лікової політики для молоді»,
яка представлена до захисту в спеціалізовану вчену раду Д 35.600.02
при Львівському національному медичному університеті
імені Данила Галицького
на здобуття наукового ступеня
кандидата фармацевтичних наук за спеціальністю 15.00.01 –
технологія ліків, організація фармацевтичної справи
та судова фармація

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з державними чи галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки

Світова медична практика досягла значних успіхів в покращенні стану здоров'я населення та й на сьогодні медицина продовжує розвиватись у всіх напрямках. Відповідно швидко зростають знання і навички, підкріплені досвідом в галузі охорони здоров'я, щодень з'являються нові та більш ефективні ресурси для збереження та покращення здоров'я, ніж будь-коли раніше. Лише за останні 30 років на світовому ринку були схвалені 1556 нових лікарських засобів.

Проте прогрес в сфері охорони здоров'я має й зворотну сторону – зловживання з ліками, що є дуже поширеним й серед молоді зокрема. Від народження, впродовж дитинства та юності молоді люди наражаються на різні фактори ризику, у тому числі й зловживання лікарськими засобами, наслідки яких можуть тривати у подальшому протягом усього їхнього життя. Самолікування є реальною проблемою не лише українського сьогодення. Всесвітня організація охорони здоров'я постійно піднімає питання щодо проблем самолікування, воно включене до списку причин виникнення нових небезпечних хвороб. Саме тому молоді люди можуть і повинні бути поінформованими та брати активну участь в програмах, які стосуються

проблем із здоров'ям, як на національному, так і на міжнародному рівнях, оскільки молодь є базовим перспективним інтелектуальним та репродуктивним потенціалом країни, рушійною силою майбутнього економічного розвитку держави.

Тому дослідження щодо покращення якості здоров'я і медичної допомоги та фармацевтичної опіки молоді шляхом розробки соціально-фармацевтичної моделі «Програма лікової політики для молоді в охороні здоров'я України» є безумовно актуальним.

Актуальність теми дисертаційної роботи Заремби Н. І. також підтверджується відповідними актами впровадження та виконанням здобувачем фрагментів комплексних науково-дослідних робіт кафедр ЛНМУ ім. Данила Галицького: клінічної фармації, фармакотерапії та медичної стандартизації (№№ держреєстрації 0110U001642; 0115U000051) та соціальної медицини, економіки та організації охорони здоров'я (№№ держреєстрації 0113U000202; 0118U000099). Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради фармацевтичного факультету ЛНМУ імені Данила Галицького (протокол № 5 від 16 грудня 2014 року).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Для вирішення наукових завдань здобувачем використано комплекс сучасних клініко-фармацевтичних і соціологічних методів дослідження та необхідний об'єм медико-статистичних даних для забезпечення репрезентативності дослідження й оцінки достовірності отриманих результатів. Наведені в дисертаційній роботі теоретичні обґрунтування та практичні дослідження виконані коректно на високому науковому рівні.

Статистичний аналіз результатів роботи проведено з використанням сучасних комп'ютерних технологій статистичної обробки, що дозволило обґрунтувати висновки і практичні рекомендації.

Мета і завдання роботи логічно визначені, мають чітке практичне спрямування. Під час виконання дисертаційної роботи проблему було

розглянуто в повному обсязі. При цьому були вирішені наступні аспекти проблеми:

- проведено аналіз вітчизняних та міжнародних джерел релевантної наукової інформації щодо стану здоров'я студентів медиків і фармацевтів та медичних програм, пов'язаних із ліками;

- досліджено захворюваність та інвалідизацію здобувачів вищої медичної й фармацевтичної освіти на до- та післядипломному рівні;

- вивчено думку здобувачі ВМ(Ф)О щодо медикаментозного самолікування та оцінки власного стану здоров'я;

- проведено аналіз нозологій та ліків, що при них застосовуються, здобувачами ВМ(Ф)О;

- здійснено аналіз чинних міжнародних та вітчизняних програм, пов'язаних із використанням ЛЗ;

- опрацьовано інноваційно-фармацевтичну складову моделі лікової політики для молоді в ОЗ України;

- розроблено соціально-фармацевтичну модель лікової політики для молоді в ОЗ України із визначенням ролі клінічного провізора в її реалізації.

Наукова новизна дослідження та одержаних результатів

Автором отримані наступні основні наукові результати. Вперше в Україні вивчено та оцінено обізнаність молоді (студентів медичних та фармацевтичних факультетів, слухачів післядипломної освіти) щодо їх поведінки стосовно ліків, ставлення до самолікування, ризиків погіршення здоров'я.

Дисертанткою розроблено та впроваджено інноваційний клініко-фармацевтичний додаток «Тест сумісності ЛЗ» на базі операційної системи Android для мобільних пристроїв. Також здобувач розробила та впровадила соціально-фармацевтичну модель «Програма лікової політики для молоді в ОЗ України», в якій передбачено функціонально-організаційне удосконалення та реалізовано міждисциплінарний підхід із комплаєнсом медиків, фармацевтичних працівників і викладачів.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення дисертації Заремби Н. І. полягає у суттєвому

доповненні теорії соціальної та клінічної фармації. Практичне значення результатів роботи важливе тим, що вони стали підставою для розробки інноваційної системи програмної підтримки (мобільного додатку) клініко-фармацевтичних рішень у контексті попередження негативних наслідків самолікування студентів-медиків та студентів-фармацевтів, як нової форми клініко-фармацевтичного втручання.

Також науково-методичні напрацювання автора використані у реалізації Проекту ЄС на 2007–2013 роки «Здоров'я є пріоритетом. Партнерство медичних університетів Польщі та України на користь підвищення якості медичної опіки польсько-українського прикордоння», Польща-Білорусь-Україна. Беззаперечно доводить важливість дисертаційної роботи отримання золотої медалі мобільним додатком «Тест сумісності ЛЗ» у конкурсі за підтримки МОН та НАПН України в номінації «Упровадження інноваційних освітніх і виробничих технологій – ефективний засіб підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів», м. Київ, 2019 р.

Результати досліджень впроваджено в практику роботи 4 закладів ОЗ та 4 аптечних закладів.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових фахових виданнях

Основні положення дисертації опубліковані в 20 наукових працях, із них: 5 статей у фахових виданнях за переліком ДАК МОН України; 1 стаття в міжнародному наукометричному виданні, 1 методична рекомендація, 12 робіт у наукових збірниках, матеріалах наукових конференцій, з'їздів і конгресів. Окремі положення дисертаційної роботи на різних етапах її виконання апробувались та доповідались на 10 вітчизняних із міжнародною участю та 1 зарубіжному форумах, що сприяло підвищенню наукового потенціалу як самого дисертанта, так і наукового рівня даної дисертаційної роботи. Обсяг друкованих робіт та їх кількість відповідають вимогам МОН України щодо публікації основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата фармацевтичних наук.

Зміст автореферату є ідентичним до змісту дисертації і в достатньому

обсязі відображає основні положення дослідження та їх наукове обґрунтування.

Загальна характеристика роботи

Дисертація викладена відповідно до вимог МОН України. Загальний обсяг дисертаційної роботи Заремби Н. І. включає 212 сторінок друкованого тексту, з яких 146 сторінок основного тексту. Робота складається із анотації, змісту, переліку умовних позначень та скорочень, основної частини із вступом, аналітичним оглядом релевантних інформаційних потоків, матеріалами і методами досліджень, 5 розділів власних досліджень, висновків та практичних рекомендацій, списку використаних джерел (189 найменувань, із них 51 кирилицею та 138 латиною). Робота проілюстрована 23 рисунками, 35 таблицями, містить 5 додатків.

У вступі дисертантом обґрунтована актуальність теми дисертації, означені мета, завдання, методи досліджень, розкрита наукова новизна, викладена практична значимість отриманих результатів, наведені дані про особистий внесок та дані щодо апробації отриманих результатів, представлена структура дисертаційної роботи.

У першому розділі дано аналіз стану досліджень вітчизняних та закордонних вчених щодо проблеми поширеності захворювань у населення молодого віку, а також проблеми самолікування у здобувачів вищої освіти, як медичної, так і інших спеціальностей. Автор приходить до висновку, що в Україні на сьогодні є необхідність створення та впровадження профілактичних програм для збереження здоров'я здобувачів вищої освіти, а особливо спеціалізованих програм саме для студентів закладів вищої медичної освіти.

Також здобувачем проаналізовано наявні міжнародні й вітчизняні програми в охороні здоров'я, розраховані на молодь, та мобільні додатки щодо покращення безпеки застосування лікарських засобів. Автором виявлено суцільне переважання програм профілактики інфекційних захворювань, збереження ментального здоров'я та раннього виявлення злоякісних новоутворень, тоді як спеціальних молодіжних програм фармакотерапевтичного скерування, призначених для покращення безпеки застосування лікарських засобів при самолікуванні не існує.

Дисертант приходиться до висновку, що міжнародні мобільні додатки є переважно платними з орієнтацією переважно на лікарські засоби та законодавство США, менше – країн ЄС, що зменшує їх цінність для використання в Україні. Серед вітчизняних додатків найбільш придатним для студентської молоді є лише додаток «Ліки Контроль», проте й він має тільки довідковий характер, що доводить про існування потреби в адекватному мобільному додатку про сумісність ЛЗ саме для студентської молоді.

У другому розділі коректно та вірно визначено програму дослідження та охарактеризовано використані сучасні методи. Описано всі етапи виконання роботи та дії і обсяг проведеної роботи на кожному етапі. Розроблена здобувачем програма дослідження та вибраний методичний інструментарій забезпечили вирішення поставлених завдань та досягнення мети роботи.

Методологічне забезпечення дисертаційної роботи передбачало використання 9 методів дослідження: системного підходу та аналізу, бібліосемантичного, контент-аналізу, соціологічного, клініко-фармацевтичного, медико-статистичного, структурно-логічного аналізу, концептуального моделювання, експертних оцінок. Об'єм спостережень і досліджень, виконаних дисертанткою є достатній, застосовані методики інформативні та сучасні, що визначає вірогідність отриманих результатів, їх наукову новизну і практичне значення.

У третьому розділі представлені результати власних досліджень дисертантки, зокрема аналіз захворюваності та інвалідності здобувачів ВМ(Ф)О за даними медичної документації та оцінка результатів анкетування щодо рівня розуміння молоді негативного впливу факторів ризику на здоров'я опитаних у їх повсякденному житті.

Автор довела, що за результатами самооцінки негативних чинників, що формують спосіб життя у студентів, існує нижчий рівень усвідомлення впливу шкідливих звичок на власне здоров'я студентів IV курсів порівняно зі студентами-випускниками та здобувачами післядипломної освіти. Серед усіх чинників негативного впливу на здоров'я, на думку опитаних, найбільшу шкоду здоров'ю наносить тютюнокуріння, вживання наркотиків та алкоголю.

При тому чинник «зловживання ліками» був винесений на останнє місце, що підкреслює низьку фармацевтичну освіченість молоді.

Четвертий розділ включав результати соціологічного дослідження 1305 студентів-медиків четвертих курсів ЗВМО у 6-ти регіонах України та поглибленого анкетування 400 респондентів ЛНМУ ім. Данила Галицького щодо питань самолікування та наявних захворювань й приймання лікарських засобів для їх лікування.

На думку автора, важливим є те, що переважна більшість анкетованих (91,50 %) підтвердили, що займались самолікуванням, при цьому в 47,75 % не відбулося досягнення терапевтичного ефекту даними лікарськими засобами. Найчастіше респонденти приймали ліки із фармако-терапевтичних груп ненаркотичних анальгетиків, вітамінів та спазмолітичних засобів.

Дисертанткою доведено важливість розробки та впровадження програми, яка б попереджала вплив негативно діючих лікарських засобів на стан здоров'я студентів-медиків та пов'язаних з ними чинників, що дозволить покращити стан здоров'я майбутніх лікарів та попередити негативні наслідки самолікування.

У **п'ятому розділі** Заремба Н. І. провела експертну оцінку стратегій міжнародних та вітчизняних програм щодо вирішення питань, пов'язаних із проблемами застосування лікарських засобів. Серед закордонних програм найбільш дотичними до даної проблематики були дві програми ВООЗ: «Запобігання резистентності до ліків» («Drug resistance»), «Основні ліки для дітей» («Essential medicines for children») та Національна стратегія контролю за обігом ліків у США («National Drug Control Strategy»).

У результаті аналізу здобувач підтвердила твердження, що для вирішення проблем, пов'язаних із неконтрольованим вживанням лікарських засобів, необхідний системний підхід із застосуванням комплексу державних, управлінських та навчально-дидактичних заходів щодо належного фармацевтичного сервісу.

У **шостому розділі** дисертантка проводила детальну характеристику функцій та принципу роботи інноваційного мобільного клініко-

фармацевтичного додатку «Тест сумісності лікарських засобів» та подальшу експертну оцінку роботи цієї системи 150 користувачами-експертами з числа молоді – студентів ЛНМУ ім. Данила Галицького.

Автором доведено ефективність та важливість даного додатку, в якого закладено функції перевірки знань про сумісність лікарських засобів, окремих аспектів дієти й поведінкових звичок.

Перевагами додатку є безкоштовність, просте, доступне для розуміння будь-якої пересічної особи меню інтерфейсу та можливість користування ним навіть без наявності інтернет-зв'язку.

Важливим, на думку здобувача, є те, що значна частина анкетованих давала невірні відповіді на поставлені запитання: 64,75 % опитаних – у блоці питань про сумісність лікарських засобів (найчастіше: магнікор, римантадин, мефенамінова кислота, лоратадин, ехінацея); 51,6 % - при відповідях щодо несумісності медикаментів (найбільше помилок стосувались парацетамолу, анальгіну, альтабору, декатилену, дексалгіну, біфрену).

Наведене черговий раз доводить необхідність широкого практичного впровадження даного додатку, особливо серед молоді.

У цьому розділі автором опрацьовано процес створення соціально-фармацевтичної моделі «Програма лікової політики для молоді в охороні здоров'я України», метою якої є удосконалення національної системи лікової політики в охороні здоров'я і, як наслідок, покращення та зміцнення здоров'я населення й підвищення безпеки фармакотерапії молоді при самолікуванні.

Дисертантка рекомендує здійснювати реалізацію даної моделі за 4 напрямками (нормативно-організаційним, навчально-методичним фінансовим, інформаційним) комплексно, взаємопов'язано, послідовно на всіх рівнях надання медичної допомоги населенню: починаючи від МОЗ та МОН України, із залученням закладів ВМ(Ф)О та практикуючих лікарів всіх рівнів надання медичної допомоги і фахівців із фармацевтичною освітою.

Також для ефективного впровадження та виконання даної моделі необхідно погодження її з Департаментом контролю якості надання медичної допомоги МОЗ України.

Останній розділ роботи також присвячений визначенню місця та ролі клінічного провізора в реалізації моделі «Програма лікової політики для молоді в охороні здоров'я України».

Автор доводить, що клінічний провізор в аптечних закладах при амбулаторному обслуговуванні пацієнтів у контексті лікової політики є найвагомішою професією, оскільки переважна кількість звернень із самолікуванням пов'язана саме з цією локацією. Завданням клінічного провізора в цьому напрямку є проведення консультацій щодо вибору лікарських засобів, сумісності ліків (ознайомлення пацієнтів із відповідним мобільним додатком), застереження їх від поліпрагмазії тощо.

Підтримуючи дослідження дисертантки Заремби Н. І., варто відмітити, що дійсно існує вагома необхідність залучення клінічного провізора до всіх напрямків реалізації моделі «Програми лікової політики для молоді в охороні здоров'я України».

За результатами виконаної роботи були зроблені висновки та практичні рекомендації, які дозволять підвищити ефективність та своєчасність надання медичної допомоги молоді та попередити неконтрольоване самолікування. Загальні висновки по дисертації відповідають її змісту, конкретно і стисло висвітлюють основні фактичні наукові результати, отримані здобувачем. Загалом можна зазначити, що дисертація Заремби Наталії Ігорівни є закінченою науковою роботою, в якій отримані нові наукові результати, що мають теоретичну та практичну цінність.

Зауваження щодо змісту й оформлення дисертації та автореферату, завершеності дисертації в цілому

Суттєвих зауважень щодо оформлення дисертаційної роботи та автореферату немає. Поряд з цим виникли зауваження непринципового характеру та декілька запитань, які носять дискусійний характер і не впливають на загальний позитивний висновок проведеного наукового дослідження.

1. Доцільно конкретизувати роботу клінічного провізора в аптечних закладах у контексті контролю за самолікуванням. Зокрема, чи передбачено в штатному складі кожного аптечного закладу посаду клінічного провізора, до

обов'язків якого би входило опитування населення щодо самолікування та внесення цих даних у електронну базу?

2. Чи отримана інформація буде синхронізуватись в фармацевтичному блоці бази E-Health в Україні?

Рекомендації щодо використання результатів дисертаційного дослідження на практиці

Представлена соціально-фармацевтична модель «Програма лікової політики для молоді в охороні здоров'я України» може прискорити вирішення проблеми інформатизації системи фармацевтичної опіки, у тому числі з контролем якості нових ненадійних медичних та фармацевтичних інформаційних потоків, а впровадження в практику мобільного додатку «Тест сумісності лікарських засобів», на мою думку, є сучасним, вагомим нововведенням, яке підтримає реалізацію даної моделі.

Вважаю необхідним і надалі широко впроваджувати соціально-фармацевтичну модель «Програма лікової політики для молоді в охороні здоров'я України» в закладах охорони здоров'я всіх форм власності та рекомендувати практичним лікарям, провізорам, клінічним провізорам пропагувати пацієнтам використання клініко-фармацевтичного мобільного додатку «Тест сумісності лікарських засобів» для зниження рівня безвідповідального самолікування, й тим самим попередження ризику небажаних ускладнень при застосуванні лікарських засобів.

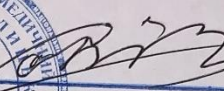
Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Заремби Наталії Ігорівни «Соціально-фармацевтичне обґрунтування моделі лікової політики для молоді» є структурованою, цілісною, завершеною науковою роботою. Отримані в дисертації результати вирішують вагому задачу попередження негативних наслідків самолікування серед молоді. За обсягом виконаних досліджень, новизною одержаних результатів, теоретичним та практичним значенням, повнотою викладення її результатів в опублікованих працях повністю відповідає діючим нормативним документам та вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій, згідно Постанови КМУ від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами) «Про порядок

присудження наукових ступенів», а її автор, Заремба Наталія Ігорівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата фармацевтичних наук за спеціальністю 15.00.01 – технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація.

Офіційний опонент

професор кафедри організації і економіки
фармації, технології ліків та фармакоеконіміки ФПДО,
помічник ректора з кадрових питань
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького,
доктор фармацевтичних наук, професор

 М. В. Слабий

Особистий підпис проф. М. В. Слабого засвідчую

Вчений секретар Львівського національного
медичного університету
імені Данила Галицького

